

УДК 82-1.343:821.161.209

ТЕТЯНА БАХТІАРОВА

м. Херсон

tstv1509@gmail.com

МІФОЛОГЕМИ САДУ ТА СВІТОВОГО ДЕРЕВА У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

У зазначеній статті розглянуто інтерпретацію міфологеми саду та світового дерева у поезії шістдесятників. Крім того у публікації проаналізовано використання міфологеми саду та світового дерева у фольклорі, визначено роль міфопоетики у формуванні авторського світогляду М. Вінграновського, Ліни Костенко, І. Драча, Д. Павличка. У розвідці зазначені міфологеми розглянуті у спектрі мотивів та образів, притаманних творчості шістдесятників.

Ключові слова: поетика, міфологема саду, світове дерево, образ, мотив.

Новаторським, філософським, життєвдним явищем для української літератури ХХ століття стала поезія шістдесятників. Яскравими рисами їхнього доробку були посилене гуманістичне начало, антропоцентризм, звернення до народнописенної традиції, естетизація творчості. Звертаючись до фольклорного матеріалу, поети-шістдесятники формували у своїх текстах художній міфосвіт, сповнений асоціативністю. У творчості М. Вінграновського, Ліни Костенко, І. Драча, Д. Павличка міфопоетика відіграє значну роль, поглиблює підтекстовість поезій, їх емоційну виразність.

Мета статті – розглянути інтерпретацію міфологеми саду та світового дерева у поезії шістдесятників. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати ряд завдань, зокрема, з'ясувати роль міфопоетики у формуванні власне авторського мікросвіту творчості, проаналізувати іманентність міфологеми саду та світового дерева у фольклорі та поезіях шістдесятників.

Міфопоетичний аспект у доробку шістдесятників висвітлений у низці наукових розвідок, зокрема, В. Саєнко, Л. Тарнашинської, Т. Салиги, Л. Кужільної, М. Токар. Проте, зазначена тема є надзвичайно актуальною і потребує подальшої розробки. У нашій студії спробуємо віднайти, описати зазначені міфологеми, залучивши до аналізу культурологічний контекст.

З точки зору літературознавства, міфопоетика – художній прийом творчого моделю-

вання, який є «системою переорганізації міфу за законами поетичної творчості» [9, 56]. Інтерес до міфу в літературі ХХ століття значно посилюється, це зумовлено модерністською стилістикою творчості, зорієнтованістю на теми, сюжети, образи із міфології, фольклору, ремінісценції, алюзії із світової літератури. «Зумисне дистанціюючись від реальності, модерністи прагнули іншого ґрунту творчості, намагаючись виробити символічну художню мову, здатну сягнути глибин людського ества», – підкреслює Я. Поліщук у своїй розвідці «Поліфункціональність міфу у поетиці модернізму» [7, 38]. Отже, міфотворчість універсалізує значення художніх текстів, сприяє їх наближенню до масштабнішого сприйняття.

Міфологема – це поняття, що означає структурний компонент міфу. За К.-Г. Юнгом, міфологеми притаманний оповідний характер та смислотворча, етіологічна функція. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р.Гром'ка визначає термін міфологема як спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури [5, 463]. Міфологеми притаманна варіативність, ця ознака передбачає можливість множинних інтерпретацій. Виходячи із цього, один і той же мотив може набувати інших відтінків значення, служити засобом втілення оновленої проблематики у творі. Іноді міфологема може значно віддалитися від міфу і при цьому набути нових відтінків значення.

У розвідці «Кореляція понять «архетипний образ – міфологема – символ – міф»

(на прикладі поезії П. Тичини)» Т. Шестопалова розглядає міфологеми як логічне продовження архетипного образу по горизонталі. Вона слугує відсиланням до міфу, є своєрідною ремінісценцією [12, 40]. Дослідниця Т. Бовсунівська у розвідці «Міфологеми як резистентний складник літератури» аналізує міфологеми в аспекті тематологічного тлумачення пратексту (міфу). Це «мотив, заснований на міфологічній архаїці та інтелектуалізований відповідно до обраної автором моделі мікрокосму твору» [1, 49]. Науковець зосередила увагу на динамічній природі міфологеми, її змінності, яка триває у літературі і дотепер. Доречним у вивченні міфопоетичного аспекту є звернення до компаративного аналізу художніх текстів та встановлення між ними типологічних паралелей.

У світовій культурі міфологеми саду здебільшого пов'язується із біблійними старозавітними уявленнями про Едемський сад – місце вічного життя, щастя і радості, благословення Богом-Творцем. Крім того, міфологема набуває й іншої конотації й асоціюється із втратою раю – щасливого осідку, ідилії вічного буття. За «Словником символів» Дж. Трессідера, сад у всіх основних світових культурах виражає не лише зримо Господнє благословення, але і здатність особистості досягти гармонії, духовності та прощення [11, 319]. Досить показово, що в художній свідомості міфологеми саду співвідноситься із міфологемою світового дерева. На думку В. Топорова, це своєрідний, універсальний символічний комплекс, що моделює світ, його структуру, динаміку розвитку. Світове дерево є своєрідною гранню, що відділяє світ гармонії від хаосу. Як втілення універсальної концепції світу розглядається світове дерево в енциклопедії «Слов'янський світ». У міфології давніх слов'ян світове дерево інтерпретується по вертикалі та горизонталі. Вертикальна площина співвідноситься із простором і включає: минуле – теперішнє – майбутнє, а також асоціюється із трьома стихіями: вогонь, земля, вода. По горизонталі «(...) дерево моделює чотири сторони світу, пори року, частини доби (ранок, день, вечір, ніч)» [10, 27]. Світове (мирове) дерево, за давніми легендами, об'єднувало простір і час.

Рисами світового дерева слов'яни наділяли явір та дуб. Його тричленна вертикальна організація включала три царства простору і часу: небесне, земне і підземне. До цікавих узагальнень приходить дослідниця Т. Цив'ян, яка міфологеми саду рекомендує розглядати за аналогією до світового дерева. Вона підкреслила, що у відповідності із верхнім, середнім і нижнім світом виділяються небесний, земний і підземний сади (сад богів – сад людей – сад мертвих). На думку В. Саєнко, вертикаль світового дерева можна співвіднести із культурною моделлю, досягненнями цивілізації.

Для всіх міфологій світу образ світового дерева є наскрізним, але в слов'янській він відіграє виняткову роль, реалізуючись у казках, легендах, переказах. Так, елементи, атрибути світового дерева, за твердженням В. Топорова, зустрічаються в обрядових діях, зокрема, це «купальське дерево», «весільне гільце», «світова гора», «міст», «світове яйце», ці складові виражають організацію всесвітнього простору.

У поезії шістдесятників до міфологеми саду та образу світового дерева автори зверталися досить часто і з різними варіантами інтерпретації означених понять. У творчості М. Вінграновського міфологеми саду має багатоаспектне прочитання. Для автора сад це і монументальні роздуми про культурні здобутки українців, це і медитативні міркування про невловиму наступність поколінь. У поезії «Сад» із збірки «Атомні прелюди» – це архетипний образ першопочатку, духовної закоріненості. У наступних збірках «Сто поезій», «На срібнім березі», «Київ», «Губами теплими і оком золотим» міфологеми саду інтерпретується в контексті сковородинської естетики, набуває конотації підсумку життя. Сад опоетизовано як естетичне явище, натхненне, гармонійне, сповнене вищого смислу. У поезії «Ходімте в сад» поет творить галерею персоналізованих образів (яблуні, вітру, груші), які поглиблюють психологічну систему вірша: «Ходімте в сад. Я покажу вам сад, / Де на колінах яблуні спить вітер. / А згорблений чумацький небопад / Освітлює пахучі очі квітів» [2, 183]. Для ліричного героя сад стає імпульсом духовного і творчого піднесення,

він – джерело натхнення, осередок сподіваної гармонії.

Монументального відтінку образ саду набуває у вірші «І є народ...». У поезії рефлексії ліричного героя про особисту причетність до творення історії власного народу переплітаються із роздумами про велику міць і нескореність поколінь, які змогли відродитися, повернутися до життя, засвідчивши тим свою незнищенність: «Ми знову є. Ми пізні – найпізніші. / Що наростили з худеньких матерів / В саду порубаним. / Я знаю, не для тиші / Вулкани дивляться / З-під наших юних брів» [2, 147]. Міфологема саду тут асоціюється із досягненнями культури, що були безнадійно втрачені й зрештою повернуті нащадкам, завдяки жертвності подвигу кількох поколінь українців. У спектрі садової символіки М. Вінграновського значну роль відведено образу духовного саду. Так, у вірші «Я скучив по тобі...» міфологема саду підсилюється мотивом кохання і особистих втрат. Образ «зимового саду» виражає нереалізованість прагнень ліричного суб'єкта. Асоціативну палітру вірша увиразнює колористика, домінуючий білий колір засвідчує чистоту, і оскільки образ саду співвідноситься із душею ліричного героя, це, очевидно, свідчить про його умиротвореність, просвітленість, прозоріння: «...Зимовий сад під вороном білів, / Стояли очі у вікні сухому. / ...І глянув я на тебе з білоти, / Забіг туди, забіг і звідти глянув! / Тебе я прошу: з погляду, з туману, / З могил і вітру серце відпусти!» [2, 304]. Мотив «цвітіння душі» у вірші виражає гармонізацію особистості, її вивищення над життєвими втратами.

Значну роль відіграє міфологема саду і в поезії Ліни Костенко, у доробку авторки є збірка із промовистою назвою «Сад нетанучих скульптур». У ній образ саду втілює національну пам'ять, єдність із культурною традицією, у зазначеній збірці сад – це й досвід поколінь, це й свідомість цілих епох. У поемі «Сніг у Флоренції» міфологема саду співзвучна із темою мистецтва та творчого покликання. У цьому тексті сад – сакральний простір гармонії, вільної творчості, який співвідноситься із епохою Відродження. Меценат із Флоренції, Лоренцо Медичі, зумів поєднати у спільному

невпинному пориві представників різних сфер культури і мистецтва.

Із мотивом любові, яка розквітає навесні співзвучний образ саду у поезії «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані...». Асоціативний ряд «сади розхристані», «весна, як індійська жриця» демонструє почуття закоханості ліричної героїні, від якого все довкола наповнюється гармонією, настроєм свята. Поезія нагадує низку кінокадрів, які лірична героїня прагне зберегти в пам'яті. Кожен епізод дорогий їй серцю, усі зворушливі деталі бентежать, але водночас, дають змогу зосередитися на роздумах про швидкоплинність часу: «А під вікном цвіли у нас троянди. / Не вистачало трішечки доби. / А по дашку прозорої веранди / Ходили то дощі, то голуби» [4, 52].

У поезії-алегорії «Виходжу в сад...», що увійшла до збірки «Сад нетанучих скульптур», міфологема саду співвідноситься із роздумами про майбутнє Батьківщини й долю поета. У вірші авторка розмірковує про місію співця в умовах, коли його сад занедбано, змарновано, коли «він чорний і худий, / йому вже ані яблучко не сниться». На думку ліричної героїні, одвічне призначення митця закорінене у єдності із рідним краєм у часи розквіту, буяння і смутку: «(...) А я сказала: Ти мені один / О цій порі, об іншій і довіку. / І я прийшла не струшувать ренклад / І не робить з плодів твоїх набутку. / Чужі приходять в час твоїх щедрот, / А я прийшла у час твого смутку» [4, 63]. За спостереженням В. Саєнко, у зазначеній поезії «(...) вирізьблюється міфологема саду як храму, що має багатозначне навантаження» [8, 150]. Святість цього храму надихає, зворушує, додає сил. У поезії міфологема саду увиразнюється мотивом циклічності життя: чорний, худий сад у нестримній круговерті невпинно пробуджувався й оновлювався. Місія співця в зазначеному вірші полягає у вмінні почути, розпізнати «золоті слова» напучування, донести їх до поколінь сучасників і нащадків, адже це своєрідний символ безсмертя.

Оригінальне продовження мотив мистецтва знаходить у поезії «Ой ні, ще рано думати про все». Часопростір вірша надзвичайно сконденсований, лірична героїня замислюється

над вічними філософськими питаннями життя і смерті, швидкоплинності часу. Пам'ятник Григорію Сковороді навів асоціацію із міфологемою саду, яка становить синтез думок і почуттів. Увічнений у камені, народний філософ став прикладом сили духу, благородства, ширості. Усі марноти світу він оминав і віддавав усього себе служінню творчості. Лірична героїня замислюється над своєю роллю у розвитку національної культури і її надбань: «(...) А поки що – ні провітку, ні дня, / Світ мене ловить, ловить... доганя! / Час пролітає з реактивним свистом. / Жонглює будень святістю і свинством. / А я лечу, лечу, лечу! / – Григорій Савич! – тихо шепочу. / Минає день, минає день, минає день! / А де ж мій сад божественних пісень?» [13]. Міфологема саду у творі засвідчує мудрість та непереможне прагнення досягти досконалості, позбавившись впливу сірої буденщини, піднявшись над обставинами та конфліктами. Своєрідний культурний контекст у поезії формують алюзії із творів та висловлювань філософа, вони моделюють єдність письменницьких поколінь.

Міфологеми саду та світового дерева посідають чільне місце в поезіях Д. Павличка та І. Драча. Досить часто у віршах Дмитра Павличка зустрічається відсилання до образів дерев, улюбленою є смерека. У автора є цілий ряд однойменних поезій, зокрема, «Смерека», «Смерічка», «Думала сумна смерека». Смерека – це пам'ять дитинства, яка кличе до мальовничих Карпат, вона нагадує рідний серцю пейзаж, батьківську домівку, матір. Цей рідний образ ніби крізь марення повертає ліричному героєві призабуті відчуття, а з ними і велику жагу до життя: «Кличе мене додому, / До свого джерела – / Змити печаль і втому, як пилугу з чола. / Скоро приїду, скоро, / Не забарюся я. / Жди мене, Чорного, / Жди, матусе моя» [6, 166]. Показово, що міфологема світового дерева у поезії співвідноситься із місцевим колоритом, сакральним простором гуцульського краю. Ліричний герой-горянин сприймає дерево на філософському рівні й нерозривно пов'язує його із своїм життям. У низці поезій Д.Павличка міфологема дерева розглядається як художня паралель до життя людини, сповненого здобутків

і втрат, зокрема: «Яблуня», «Як дуб листочки пожовтілі...», «Я дерево твоє, Україно...».

До міфологеми світового дерева звертається також І. Драч у поезіях «Крізь липовий ескорт», «Дерева мене чекають», «Сосна», «Лісовий сонет», «Німі братове – дерева». Футуристичними візіями увиразнено вірш «Німі братове – дерева». Міфологема світового дерева відіграє в поезії об'єднуючу функцію, є своєрідною асоціативною вертикаллю, що пролягла крізь час і простір між далеким минулим «від часів Адама» та індустріальним майбутнім. Про дерева ліричний герой говорить тут як про свідків різних епох, велетнів духу, справжніх титанів. Вишукані парафрази додають поезії оригінальності, нестандартного звучання: «(...) Акумулятори жахних протуберанців, / Шумливі трести молодого кисню, / Коронні гетьмани дзвінкого хлорофілу, / Німі братове голосних поетів: / У лініях долонь зелених ваших / Велика загадка людської таїни» [3, 84–85]. Наприкінці вірша автор звертається до солярної образності, формуючи типологічну паралель, підкреслюючи жертвовність дерев і їх духовних побратимів із «беззахисними серцями» – поетів.

Отже, у зазначеній статті ми проаналізували вплив міфопоетики на індивідуальну авторську стильову манеру, розглянули специфіку інтерпретації міфологеми саду та світового дерева в доробку поетів-шістдесятників. У кожного митця зазначені образи набувають різних відтінків значення, проте за сумою асоціативних зв'язків вони формують цілісність. Так, міфологема саду у М. Вінграновського співзвучна із монументальними роздумами про культурні здобутки українців, через неї розкривається невловима наступність поколінь, знаходить вияв почуття любові. У Ліни Костенко міфологема саду втілює національну пам'ять, зв'язок із культурною традицією, у збірці «Сад нетанучих скульптур» сад – це і досвід поколінь, це і свідомість цілих епох. Міфологема світового дерева у поезіях Д. Павличка співвідноситься із простором дитинства, сакральним середовищем гуцульського краю, у І. Драча – це своєрідна вертикаль, що пролягла крізь час і простір. Обрана тема має значні перспективи і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Список використаних джерел

1. Бовсунівська Т. Міфологема як резистентний складник літератури / Т. Бовсунівська // Дивослово. — 2010. — № 8. — С. 49—52.
2. Вінграновський М. Вибрані твори : у 3 т. / Микола Вінграновський. — Тернопіль : Богдан, 2004. — Т. 1 : Поезії — 400 с.
3. Драч І. Берло : Книга поезій / Іван Драч . — К. : Грамота, 2007. — 912 с.
4. Ліна Костенко : навч. посіб.-хрестоматія / Ідея упорядкування, інтерпретація творів Г. Ключека. — Кіровоград : Степова Еллада, 1999. — 320 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с.
6. Павличко Д. Твори : в 3 т. / Дмитро Павличко. — К. : Дніпро, 1989. — Т. 2 : Поезії. — 542 с.
7. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поезії модернізму / Я. Поліщук // Слово і час. — 2001. — № 2. — С. 35—45.
8. Саєнко В. Кризь роки і печалі (до літературного портрету Ліни Костенко) / В. Саєнко // Київ. — 2005. — № 3. — С. 140—157.
9. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня» / Л. Скупейко // Слово і час. — 1994. — № 8. — С. 55—65.
10. Слов'янський світ / упорядник Кононенко О. — К. : Фенікс, 2006. — 414 с.
11. Трессідер Дж. Словарь символов / Джордж Трессідер. — М., 1999 — 652 с.
12. Шестопалова Т. Кореляція понять «архетип ний образ—міфологема—міф» (на прикладі поезії П. Тичини) / Т. Шестопалова // Наукові записки НАУКМА. — Т. 17 : Філологія. — 1999. — С. 37—41.
13. http://pysar.net/poet.php?poet_id=31.

ТЕТІАНА БАХТІАРОВА
Kherson

MYTH OF THE GARDEN IN THE WORKS OF POETS OF THE SIXTIES

In this article considers the interpretation of myths of the garden and world tree in the poetry of the sixties. In addition, the publication define the role myth-poetry in the formation of the fact of the author's worldview, the use of the myths of the garden and the world tree in the folklore and poetry of the Poet M. Vingranovskiy, Lina Kostenko, I. Drach, D. Pavlychko. In secret service noted mifologemi is considered in the spectrum of reasons and appearances, inherent creation of sixties.

Key words: poetics, the myth of the garden, the world tree, image, the motive.

ТАТЬЯНА БАХТІАРОВА
г. Херсон

МИФОЛОГЕМЫ САДА И МИРОВОГО ДЕРЕВА В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ-ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ

В статье рассмотрена интерпретация мифологеми сада и мирового дерева в поэзии шестидесятников. Кроме того, в публикации обозначена роль мифологеми сада и мирового дерева в фольклоре, проанализировано роль мифопоэтики в формировании авторского мироощущения Н. Винграновского, Лины Костенко, И. Драча, Д. Павлычка. В статье мифологеми рассмотрены в спектре мотивов и образов, свойственных поэзии шестидесятников.

Ключевые слова: поэтика, мифологема сада, мировое дерево, образ, мотив.

Стаття надійшла до редколегії 05.11.2016